

Н. О. ДАНИЛЮК
ДІВЧИНА — ЯК НАМАЛЬОВАНА

Кожен народ створює свій традиційний образ дівочої вроди, що знаходить відображення у поетичних творах. В українській народній пісні слово *дівчина* (*дівчинонька, дівка, дівця, дівча*) пов'язується з поняттями краси, розуму, доброти, чистоти. На такому сприйманні базуються народнопісенні епітети, порівняння, метафори. Узагальнений образ неможливої дівчини, на протигагу «багатій поганій», створюють, зокрема, епітети на позначення високих духовних якостей — *вірна(я), горда, мила, люба*, вроди — *гарна (гарнесенька), вродлива, хороша (файна), красива, гожа (пригожа), красна (червена), кароока, синьоока, чорнобрива (чорноброва), русява (я), чорнява (я)*:

Нащо мені, моя мати,
Дала таку вроду?
Виписала *чорні брови*
Та ще й *карі очі*...¹ —

співається в народній пісні. Усталені означення абстраговані від конкретних рис гарної вроди і створюють узагальнений портрет української дівчини. Народнопоетичне сприймання дівочої вроди відчувається, наприклад, і у таких рядках Т. Г. Шевченка:

І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолиця.
...Стара мати. *Саму тебе*
Мов намалювала,
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою...

Вислови «мов намальована», «як писана» передають найвищий ступінь вроди у традиційній поезії. Із ними перегукується у сучасній поезії метафора І. Драча, побудована на фольклорному порівнянні «брови як шнурочки»:

Ой малювали влад ті малярове,
Намалювали врод тонюні брови.
А вже при соненьку, при жайворіньку
Рівняли брівоньку та й під шнурівоньку.

Постійні епітети *личко біле, рум'яне* виступають у різних народнопісенних варіантах. Так, дівоче обличчя порівнюється з яблуком, квіткою:

Хвалилася дівчина.
Хилю, похилю дівчина.
В мене коса до пояса.
В мене *личко як яблужко*.

Фольклорний образ *личко як квітка* Шевченко наповнює глибоким соціальним змістом: у тяжкій роботі лице передчасно в'яне:

...А без долі *біле личко* —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.

Народнопісенні образи типу *рум'яне личко, личко як квіточка, дівчина як мак* злились у своєрідну метафору М. Вінграновського:

А на обличчі тихомолодому
Цвітуть два маки тихомолоді.

Цей складний метафоричний образ виник на основі асоціативних зв'язків між поняттями типу *дівчина як мак; личко рум'яне, як мак; личко молоде, маки цвітуть* і урізноманітнів традиційні пісенні епітети й порівняння.

Багата палітра епітетів, порівнянь, метафор витворюється навколо слова *очі*. Ясні,

¹ Приклади з народних пісень наводяться за виданнями: Народні перлини. — К., 1971; Українські народні пісні: У 2-х кн. — К., 1954.

голубі, сині, карі, чорні очі оспівуються в народній пісні. Т. Шевченко використовує епітет *голубі, аж чорні очі*, в якому крім кольору передається й поняття глибини:

І тими очима, *Аж чорними — голубими*,
І досі чаруєш
Людські душі?

І це не випадково, оскільки *синій (голубий як різновид синього)* у давньоруській мові був синонімом слова *чорний*. Шевченків метафоричний епітет-новотвір підтримується традиційним порівнянням *очі як криниці* (глибокі).

Дівочі очі народ порівнює із терном (за кольором — карі, чорні), зорями (за блиском, сяйвом), криницею (за глибиною). У сучасній поезії типові зіставлення *очі—небо—веселка, море—озера*. Так, у В. Сосюри знаходимо характерне для народної пісні заперечне порівняння:

Ні з морем, що вічно синіє
Й горить у просторах ясних,
ні з небом далеким, Маріє,
очей не зрівняти твоїх.

Використовуючи зовнішній зв'язок між поняттями *колір і очі*, сучасні поети наповнюють його психологічним змістом. Так, у метафорі Б. Олійника

І тепер, куди б не йшов я, що б не думав,
В моє серце здивились твої очі
Синім ранком, синім квітом, синім сумом

виділяємо зміст епітета *сині очі*, але він виступає не в прямому називанні кольору очей, а в називанні тих понять, які мають розкривати зміст «кохати». Пор.: народнопісенні метафори-фразеологізми «як гляне, серце в'яне», «не дають заснути серцю карі очі».

Навколо епітета *карі очі* формуються оригінальні сучасні метафори типу «каре золото очей», «очей карі озера» (В. Сосюра); «весна карого зору», «кароокий пломінь», «карий блиск очей» (А. Малишко); «тьмяно-карий магнетизм» (Б. Олійник); «карих очей зодіак», «зайнялися карі зорі», «карий усміх» (І. Драч) та ін.

З епітетом *сині очі* пов'язані індивідуальні метафори «синій зір» (М. Бажан, В. Сосюра); «синє море печалі», «синє золото очей», «зір... синьо у серці сія», «під віями небо», «сині очі зорями цвітуть» (В. Сосюра); «синьооко сіє блискавки з-під вій» (І. Драч) і под. Складніший рух фольклорних символів відзначаємо у метафорі І. Драча:

А чом у тебе очі, чом такі зачаєні,
Ти ж не лежиш — летиш, я чую шум крила

(Пор. у М. Вінграновського «гуцулки *погляд чорнокрилий*, як птича тінь, *небесна тінь*»). Мовний образ Драча виникає на конкретних складниках *дівчина як чайка, дівочі очі сумні*. Метафору підтримує народнопісенний образ *чайки* як символ *суму*.

Постійними для народної пісні є епітети *тонкі, рівні, чорні брови*, які живуть й у сучасній поезії: «Стрілися на полі, руку подала. *Чорною бровою* тихо повела» (П. Воронько), — подекуди входячи, як у наведеному прикладі, до народнопісенних фразеологізмів. До фольклорних порівнянь дівочих брів із *шнурочками (ниточками)* додаються у сучасній поезії зіставлення їх з *крилами*: «...брівоньку, як ниточку, погладила...» (П. Тичина); «...і зове, і чарує бровою-крилом», «її брови стрепенулись, наче крила дивних птиць» (Б. Олійник), «рівняли брівоньку та й під шнурівоньку» (І. Драч); «...і сірих брів дві золоті примани на переніссі тіпались крильми» (М. Вінграновський).

Крім співвідносного із фольклорними образами порівняння дівочої коси з *шовком* (пор.: народнопісенні рядки «Чорний шовк — твоя кісонька» і метафору М. Рильського «Ніби ллеться золотавий шовк, Пасмо з-під червоної хустини») у сучасній поезії слово *волосся* дає життя таким мовним образам: «коси золоті», «волосся золоте проміння» (В. Сосюра); «чорний струмок кіс», «хвилі чорних кіс» (Б. Олійник); «злива кіс» (І. Драч); «чорняве полум'я», «чорнява завія» (М. Вінграновський).

Фольклор оспівує дівоче *біле тіло, білі руки, білі ноги* як символ краси, чистоти. Подібну поетизацію білого кольору маємо і в сучасних авторів:

Біле тіло,
Білі коси, брови
Тільки очі сині,
Сині-сині

(П. Воронько).

Значення епітета *білий* доповнюється відтінком «засніжений» теж із позитивним оцінним змістом, як і в народній пісні: «...яка ж ти гарнесенька, як сніжечок, білесенька!».

Властиві сучасній поезії зіставлення дівочих рук із крилами та побудовані на цьому метафори пов'язані із фольклорним порівнянням *дівчина — птах*: «тоненькі руки, ніби двоє крил», «білих два крила», «руки, крила лебедині» (М. Рильський); «помах білої руки, лебедині крила», «білі крила рук» (В. Сосюра). Пор. також значення епітета *білий* у таких метафорах: «білий стиск твоїх трепетних рук» (М. Рильський), «дві білі пісні рук твоїх зі мною» (М. Вінграновський), «твоїх пальців лебедино-біла музика» (Б. Олійник), «тіло з білого туману» (І. Драч), «білий сміх я обійняв за плечі», «веселі плечі ваші білим сміхом мені сміються в легітнім Дніпрі» (М. Вінграновський). У наведених метафорах спостерігаємо відхід від традиційного значення епітета *біле* (тіло), *білі* (руки). Наприклад, сміх — це взагалі вищий ступінь позитивної ознаки, як і «білий стиск», «лебедино-біла музика», «білий туман». Всі ці метафори будуються навколо загального оцінного значення слова *дівчина*.

У народній пісні представлені символічні порівняння дівчини із *зорею, калиною, тополею, повною рожею, ягодою, билинкою, берізкою, голубкою, рибкою* тощо, які органічно влилися в українську поезію. Вони функціонують у вигляді власне порівнянь і входять до складу метафор: «І їх [дівчат] постави рівні та гнучкі мені чомусь берези нагадали» (М. Рильський); «в тебе стан — тоненька яворина» (Д. Павличко); «І стрункі дівчата, як тополі» (П. Тичина); «Сестро, сестро, ти зелена рута...» (М. Рильський); «Вся вона і ніжна, і струнка мов калина росяна у маї, мов в гаю троянда молода» (В. Сосюра). На цій основі витворено ряд авторських метафор: «стан дівочий тополиний» (М. Рильський), «молодий тополиний твій стан» (В. Сосюра). Народна поезія найчастіше користується порівнянням *дівчина — зоря*: «Ой то ж не зоря — Дівчина моя». У радянській поезії маємо зіставлення дівчини із *зорею, сонцем, веселкою*: «вона... була, як зірка», «ясніша над зірки погожі», «не зорю — дівчину», «дівчина... як зоря солов'їна, як веселка вона», «ти як сонце...» (В. Сосюра); «мила... похожа чисто на зорю...», «дівчата, неначе веселки» (А. Малишко).

Зазначимо, що серед мовних засобів на позначення лексем *личко, очі, брови, коси, тіло, руки* у сучасній поезії переважають метафори, тоді як слово *дівчина*, розвиваючи традиційні пісенні зв'язки, входить, здебільшого, до структури порівняння: метафоризація в даному разі розвинута значно менше.

Українські радянські поети широко послуговуються життєдайною силою народнопісенного слова. Для змалювання вроди та духовних якостей дівчини часто вживаються традиційні фольклорні епітети, порівняння, метафори.

Одним із шляхів «оживлення» образності постійних епітетів, що певною мірою втрачають емоційне насаження в процесі тривалого функціонування, є метафоризація, широко представлена в сучасній поезії. Метафори, переважна більшість яких твориться на дієслівній основі, надають статичній фольклорній ознаці динамічності, вносять нові експресивно-емоційні відтінки. Поряд із фольклорними компонентами сучасні поетичні метафори активно вбирають наукову й абстрактну лексику, надаючи їй художньо-естетичної виразності. Нерідко традиційні поетичні епітети та порівняння служать лише фоном, на якому синтезується індивідуальна метафора, побудована на переосмисленні фольклорних елементів, на складних асоціативних зв'язках. Для метафор, що творяться у сучасній поезії навколо лексеми *дівчина*, часто характерний високий ступінь абстракції, відхід від семантики фольклорної першооснови.

В усталених епітетах, порівняннях, метафорах поети шукають відтінки індивідуального сприймання народнопоетичного слова, контекстуально розширюючи його семантику, наповнюючи глибшим психологічним змістом.